

minél tovább sikerült beszélniük a feleknek egymással – közvetítők nélkül, a vádaskodások konkrét tartalmától függetlenül –, annál biztatóbbá vált az adott helyzet kimenetele, mindenekelőtt egyre könnyebben maradt el a nyílt ütközet. Fontos eleme volt a konfliktusos helyzeteknek a konfliktus utóélete is, különösen egy ütközet vagy majdnem ütközet után. Ekkor is a ráfordított idő, illetőleg a kommunikáció „kiszélesedése” szinte minden esetben egyértelműen jobb, „konstruktívabb” végkifejletet hozott.

A jelenlétünk egy közelünkbe hozott helyzet eldurvulásának elkerülésére, mérséklődésére természetesen kihatott – persze másként a korai időszakban, és másként azok után, hogy fiatal látogatóink jobban ismerhették a mintáinkat és az álláspontunkat. Volt néhány alkalom, amikor kaptunk annyi mozgásteret, hogy oda is léphettünk a vitatkozó felekhez, amitől aztán kevésbé lett komoly baj, ugyanakkor a viták levezetésére nem kaptunk (még) igazán lehetőséget. Mostanra talán a látogatóink egyre jobban bánnak a helyzeteikkel, talán a nyílt, szinte kezelhetetlen helyzetekből kevesebbet is hoznak be a Kapocsba, mindenesetre az utóbbi időszakban egységnyivel könnyebben tudunk azokról a helyzetekről beszélgetni, jobban sikerül a kialakulásukat vagy éppen a kimenetelüket át meg áttárgyalni, lehetséges megoldásokat felsorakoztatni.

■ ÖNKIFEJEZÉS...

Soha nem volt a Kapocsba látogató fiatalok között ekkora kontraszt a szunnyadó képességek és a tényleges tudás között. Lehet, hogy mostanában a Mátyás téren inkább jóval fiatalabakkal találkozunk, ami miatt a tanítási-tanulási összefüggések fontosabbak, jobban látszanak. Mindenesetre látványos különbségeket érzékelünk az iskolában szerzett, kapott érdemjegyek és fiatal látogatóink képességeinek egy-egy megnyilvánulása között. Úgy tapasztaljuk, ha megfelelő érzékenységgel és figyelemmel önkifejezési lehetőségeket teremtünk számukra, azzal szívesen élnek, az inspiráló számukra. Az önkifejezési lehetőségek révén nem csupán az iskolai jegyeiknél sokszorosan jobban teljesítenek, hanem képesekké válnak azt is megmutatni mindannyiunknak, miképpen látják, élik meg önnön felnötté válásukat. Képesek válnak azt szemléltetni, hogy ha nem a problémák forrásának tekintjük őket, hogy akár önkifejezési törekvéseik révén, ők is képesek megtanulni összeegyeztetni magukban mindazokat az egymástól messze levő szocializációs rendszereket (értékeket, normákat stb.), amelyek miatt ütközeteiknek, konfliktusaiknak nem feltétlenül ők az okozói, hanem leginkább az elszenvedői. Ami miatt talán jóval nehezebb őket érteni, és ami miatt különösen nehéz feladat számukra napjainkban a felnötté válás.

Szabó András

A gyermeki jogok tudatosítása

■ AZ ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSÁNAK JELENTÉSE AZ OBH 2057/2008. SZÁMÚ ÜGYBEN

Országgyűlési biztосként kiemelt figyelmet fordítok – önálló alapjogi projekt keretében – a gyermeki jogok érvényesülésére. E projekt keretében 2008. évben munkám középpontjába a jogtudatosítás kérdéskörét állítottam: egyebek mellett vizsgálom azt is, hogy a közoktatás, a pedagógusképzés, a jogalkalmazó szervek miként segítik elő a gyermekek jogainak megismertetését és tudatosítását. Emellett, hogy – és jelen vizsgálatomnak ez a központi kérdése – a műsorszolgáltatók milyen aktív magatartással biztosítják, hogy a gyermekek fejlettségüknek megfelelő, ismereteik bővítését segítő, a magyar nyelv és kultúra értékeit őrző műsorokhoz hozzáférjenek, bemutatnak-e a gyermeki jogokat ismertető és tudatosító műsorokat.

■ A VIZSGÁLAT

A gyermekjogi projekt kiemelt elemeként, az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény (Obtv.) 16. § (2) bekezdése alapján – figyelemmel arra is, hogy a Gyvt. 11. § (2) bekezdése a gyermek alkotmányos jogainak védelmét az országgyűlési biztos feladataként határozza meg – az említett gyermeki jogok érvényesülése miatt hivatalból vizsgálatot indítottam.

A vizsgálat eredményes befejezése érdekében az Obtv. 18. § (2) bekezdése alapján megkerestem a Danubius Rádió Műsorszolgáltató Zrt. (Danubius Rádió) vezérigazgatóját, a Duna Televízió Zrt. (Duna TV) elnökét, a Magyar Katolikus Rádió Zrt. (Katolikus Rádió) vezérigazgatóját, a Magyar Rádió Zrt. (MR) elnökét, a Magyar RTL Televízió Zrt. (RTL-Klub) vezérigazgatóját, a

Magyar Televízió Zrt. (MTV) alelnökét, MTM-SBS Televízió Zrt. (TV2) vezérigazgatóját és a Sláger Rádió Műsorszolgáltató Zrt. (Sláger Rádió) vezérigazgatóját, akiktől tájékoztatást, valamint dokumentumok megküldését kértem.

Vizsgálatom során figyelemmel voltam az állampolgári jogok országgyűlési biztosa korábbi általános helyettesének OBH 6033/2005. számú, az MTV gyermekműsoraival kapcsolatos jelentésének megállapításaira is.

■ A MEGÁLLAPÍTOTT TÉNYÁLLÁS

A Danubius Rádió és a Sláger Rádió kivételével valamennyi műsorszolgáltató vezetője határidőben és teljes körűen teljesítette megkeresésemet.

A megkeresett műsorszolgáltatók – kismértékben eltérő mértékben – átlagosan összes műsoridejük mintegy 8-12%-

ában szolgáltatnak gyermek- és ifjúsági műsorokat. Ezek között valamennyi műsorszolgáltatónál megjelennek a mesék, az elsősorban fiataloknak szóló oktatási- és tudományos műsorok éppúgy, mint az ifjúsági- és családi filmek és sorozatok. A televíziók esetében a gyermekműsorok között jelentős a rajz- és animációs műsorszámok aránya. Valamennyi műsorszolgáltató – eltérő mértékben ugyan – teret biztosít irodalmi művek adaptációjának. Ki kell emelni, hogy egyes műsorszolgáltatók – ugyancsak különböző mértékben – közzétesznek olyan, kifejezetten gyermekeknek készített műsorszámokat is, amelyek az iskolai oktatáshoz, vagy a tudományos ismeretterjesztéshez kapcsolódó ismereteket közvetítenek.

Az egyes műsorszolgáltatók gyakorlata nem egységes abban, hogy mit tekintenek a gyermek- és ifjúsági korosztályok számára megfelelő időpontnak. Valamennyien ilyenek tartják a hétvégi reggeli és délelőtti időszakot, a hétköznap és hétvégi délutáni időpontokat, és jellemzően nem tekintik ilyenek az este 20.30 utáni időpontokat. A bemutatott gyermek- és ifjúsági műsorok nagy többségét a műsorszolgáltatók az említett korosztályok számára megfelelő időpontokban teszik közzé. (Megjegyzem, hogy a kapott tájékoztatás szerint a nézettségi adatok nem tartalmazzák a 14 év alatti nézők adatait, így az előbbi időpontok megfelelése magyarországi empirikus adatokkal nem támasztható alá.)

Több válasz is kitért a műsorszámok – kiskorúak védelme érdekében, a rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény (Rttv.) 5/A.-5/D. §-ai szerint végzett – kategóriákba sorolására (klasszifikációjára). Többen rámutattak arra, hogy a korhatárra tekintet nélkül megtekinthető (Rttv. I. kategóriába sorolt) műsorszámok, vagy azok, amelyek megtekintése tizenkét éven aluliak számára nagykorú felügyelete mellett ajánlott (Rttv. II. kategóriába sorolt) annak ellenére, hogy nem mutatnak be a kiskorúak személyiségfejlődését veszélyeztető tartalmat, nem lesznek egyúttal gyermek- vagy ifjúsági műsorok is.

Annak ellenére, hogy a műsorszolgáltatók általában közzétesznek gyermekek védelmét szolgáló műsorszámokat is, egyetlen válasz sem számolt be arról, hogy kifejezetten a gyermeki jogokat ismertető műsorszámot is bemutatnának.

■ ÉRINTETT ALKOTMÁNYOS JOGOK

– a jogállamiság elvéből fakadó jobbiztonság követelménye, valamint a tisztességes eljáráshoz való jog (Alkotmány 2. § (1) bekezdés: „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.”)

– az állam objektív alapjogvédelmi kötelezettsége (Alkotmány 8. § (1) bekezdés: „A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása az állam elsőrendű kötelessége.”)

– a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga (Alkotmány 67. § (1) bekezdés „A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családjá, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.”)

■ MEGÁLLAPÍTÁSAIM

I.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának feladat- és hatáskörét, valamint az ezek ellátásához szükséges vizsgálati jogosultságokat az Obtv. határozza meg. Az Obtv. 16. § (1) bekezdése szerint az országgyűlési biztoshoz bárki fordulhat, ha megítélése szerint valamely hatóság, illetve közszolgáltatást végző szerv (a továbbiakban együtt: hatóság) tevékenysége során a beadványt benyújtó személy alapvető jogaival összefüggésben visszasságot okozott, feltéve, hogy a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát – már kimerítette, illetve jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Az Obtv. 16. (2) bekezdése szerint az országgyűlési biztos az alapvető jogokkal kapcsolatos visszasság megszüntetése érdekében az (1) bekezdésben megjelölt feltételek fennállása esetén hivatalból is eljárhat.

Elsőként azt vizsgáltam, hogy a műsorszolgáltatók eljárására, döntéseire, vagy ezek elmaradására kiterjed-e a hatásköröm. Az országgyűlési biztosok eddigi gyakorlatukban minden esetben közszolgáltatónak tekintették a hatóságnak nem minősülő, állami vagy önkormányzati feladatot ellátó szervezetet, különösen pedig azokat, amelyek esetében az érintettnek nincs reális lehetősége annak megválasztására, hogy az igényelt szolgáltatást kitől vegye igénybe, tekintettel arra, hogy azt csak korlátozott számú vagy csak kizárólag egyetlen szervtől veheti igénybe. Mindezekre tekintettel, valamint a közszolgálati műsor és a közszolgálati műorszám Rttv. 2. § 18-19. pontjaiban meghatározott fogalmára is figyelemmel – az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese OBH 3600/2005. sz. jelentésében foglaltakkal megegyezően, s az azóta töretlen ombudsmáni gyakorlatnak megfelelően – megállapítottam, hogy a közszolgálati műsorszolgáltatók eljárására, továbbá a közszolgálati műsorszámokkal összefüggésben a kereskedelmi műsorszolgáltatók eljárására is fennáll a hatásköröm, vagyis e körben a műsorszolgáltatók – mint közszolgálatást végző szervek – eljárását is vizsgálhatom.

II.

Elengedhetetlennek tartom, hogy – a műsorszolgáltatók eljárásában megfigyelhető pozitív fejlemények ellenére – a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogával kapcsolatban az alábbiakra hívjam fel a figyelmet:

Az Alkotmány – hasonlóan egyes külföldi alkotmányokhoz – nem határozza meg a gyermek fogalmát, mindez azonban eddig nem okozott gondot az Alkotmány rendelkezéseinek értelmezése során. (Megjegyzem, hogy az Rttv. egyaránt használja a „gyermek”, a „kiskorú”, valamint az „ifjúság” fogalmát, jellemzően ugyanazzal a jelentéssel.)

A gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt egyezmény (NYE) – hasonlóan a különböző nemzetközi jogi dokumentumokhoz – 1. cikke szerint gyermek az a személy, aki 18. életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban elérte.¹ Az AB gyakorlata során ezzel megegyező értelemben

¹ A Gyvt. 5. § a) pontjában – az NYE 1. cikkével megegyezően – határozza meg, hogy Ptk. 12. §-a szerinti kiskorút kell gyermeknek tekinteni.

használja a gyermek fogalmát. Ennyiben tehát a 18. életévben meghatározott korhatárt nemcsak nemzetközi jogi, hanem – legalábbis gyakorlatilag – alkotmányjogi értelemben is a gyermek fogalom meghatározó kritériumának tekinthetjük.

Az Alkotmány 67. §-ának kötelezettjei a család, az állam és a társadalom. Jelen vizsgálatomban különös jelentőséggel az utóbbi kettő bír. Az állam alatt nem pusztán a Magyar Államot, mint jogi személyt kell jelen esetben érteni, hanem – a különböző jogszabályokban meghatározott feladat- és hatáskörében eljárva – valamennyi, ezért tételesen meg nem határozható állami- és önkormányzati szervet is. E kötelezettség értelemszerűen egyfelől jogalkotási feladatot jelent, azonban mennyiségében és jelentőségében is kiemelkedő az egyedi jogalkalmazási aktusok súlya. A Gyvt. kialakította a kifejezetten a gyermekek védelmét ellátni hivatott intézményrendszer legjelentősebb elemeit, és ezen túl több jogszabály telepít kifejezetten feladatokat a gyermek és jogai védelme érdekében különféle állami és önkormányzati szervekre.

Ezzel szemben a „társadalom” mint e jog kötelezettje nehezen definiálható. A fogalmat eddig az AB sem határozta meg. Álláspontom szerint a megfogalmazás döntően deklaratív jellege mellett ennek praktikus okai lehetnek: míg a családon, valamint az egyes állami és önkormányzati szerveken, de még az e célból létrejött társadalmi szerveken is számon kérhető, eleget tettek-e az Alkotmányból, illetve más jogszabályból fakadó vagy éppen önként vállalt kötelezettségüknek, addig ez a „társadalommal” mint elvont entitással szemben nem kivitelezhető. A „társadalom általi gondoskodás”-ból következik, hogy támogatni kell az ilyen tevékenységet folytató társadalmi szervezeteket, vagy éppen a gyermekekkel szemben erősebb társadalmi szolidaritást kell megvalósítani. Vizsgálatom tárgyánál maradva mindezek mellett e körbe vonható a műsorszolgáltatók társadalmi felelősségvállalása is.

Az alkotmányi felsorolás (család, állam, társadalom) egyben „rangsornak” is tekinthető: úgy vélem – és ez fakad a vonatkozó nemzetközi dokumentumok rendelkezéseiből, valamint ezt diktálja a gyermek mindenek felett álló érdeke, de ezt támasztja alá az AB gyakorlata² is –, hogy a gyermeknek elsődlegesen (lehetőleg) a családtól kellene a szükséges védelmet és gondoskodást megkapnia, és ezt kiegészíti, rosszabb esetekben pedig pótolja, illetve helyettesíti az állami intézményvédelem.

Jóval a XX. század gyermekjogi mozgalmai és a tárgyban született nemzetközi dokumentumok előtt jelentkezett a gyermekek szervezett védelmének igénye. Kezdetben csak különböző egyházi intézmények gondoskodtak az árva és a családjukból kikerült gyermekekről. Az állami feladatot meghatározó és erre szolgáló intézményrendszert felállító első törvények Magyarországon is már mintegy száz évvel ezelőtt megszülettek. A gyermeknek az a joga, hogy az állam részéről a megfelelő testi, szellemi

és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemben és gondoskodásban részesüljön, megalapozza az állam alkotmányos kötelességét a gyermek fejlődésének védelmére. Ez az állami kötelesség alkotmányos alapot nyújt arra, hogy a törvényhozó vagy a bíróság a gyermek alapjoggyakorlását korlátozza. Az Alkotmány 67. §-a értelmében az államnak a gyermeket a fejlődésére káros hatásokon kívül az olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoránál (az ettől függően feltételezett testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi érettségénél) fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.

A gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga egyúttal az államnak a gyermek személyiségfejlődése intézményes védelmére vonatkozó kötelességét is megalapozza. Az államnak ez a védelmi kötelessége a gyermek alapjogainak korlátozásához is vezethet. Alapvető kérdés tehát, hol húzódik a határ a gyermek önálló alapjoggyakorlása és a család (szülő)/állam/társadalom alapjogi gyámkodása között. Két tényező együttes mérlegelése alapján ítéltető meg, hogy indokolt-e a gyermek alapjoggyakorlásának korlátozása: vizsgálandó egyfelől, hogy a gyermek általában elég érett-e az önálló döntésre; másfelől pedig a döntés tárgya, vagyis hogy *in concreto* mihez kell az érettség. Ezt az „érettséget” általában a közérdek – vagyis az érintett társadalmi intézmények működőképességének védelme – követeli meg. Elegendő érv lehet a jogkorlátozáshoz a gyermek védelme saját magával szemben is, azaz döntése következményeitől való megóvása. Az említett közérdekből és a gyermek érdekéből történő jogkorlátozás a gyakorlatban legtöbbször átfedi egymást.

Ez a rendelkezés az állam kötelességévé teszi, hogy a gyermek személyiségfejlődéséhez szükséges védelmet és gondoskodást nyújtson, ami egyrészt vonatkozik az egyértelműen káros hatások távoltartására, másrészt magában foglalja azt, hogy az állam a gyermek személyiségét, így az egész jövőendő életét meghatározó súlyos kockázatvállalást is elhárítsa.

Önmagának mindenki árthat s vállalhat kockázatot, ha képes a szabad, tájékozott és felelős döntésre. A nagykorúaknak a jog be nem avatkozása széles lehetőséget ad erre, s az általános személyiségi jogból fakadó jog az önmeghatározásra és a cselekvési szabadságra garantálja ezt a lehetőséget. A gyermekek esetében maga az Alkotmány és nemzetközi egyezmények teszik állami kötelességgé a gyermek fejlődési útjának megóvását a veszélyektől és kockázatoktól, éppen annak érdekében, hogy felkészülhessen a felelős és tájékozott döntésekre, mielőst életkorával vélelmezett érettsége erre képessé teszi.³

Az államnak az Alkotmány 67. §-ából nem pusztán kötelességei, hanem alkotmányos – elsősorban a nyilvánosság szférájában megjelenő – lehetőségei is fakadnak a gyermek fejlődésének védelmére. Amint arra már utaltam, a gyermek nyilvánosság előtti tevékenységét (így például a szeszes italhoz, dohánytermékhez, szexuális vonatkozású árucikkekhez, pornográf tartalmakhoz való hozzáférést) szabályozhatja, másrészt általános szabályokkal nyújthat intézményes védelmet.

² „Minthogy azonban a gyermek védelme és a róla való gondoskodás nemcsak a család alkotmányos kötelessége, hanem az államé, a társadalomé is, ez a szülői felügyelettel összefüggésben úgy értelmezendő: ha a gyermeknek nincs vagy a szülői kötelességeket nem teljesítő szülője van, akkor helyettük az államnak kell helytállnia. Ez ad a jogalkotó államnak lehetőséget a törvényes beavatkozásra, és kötelezi az államot közvetlen helytállásra (tartás) a védelem és gondoskodás feladatára (büntető rendelkezések, állami gondozásba vétel)” (995/B/1990. AB hat., ABH 1993, 515, 528.).

³ 21/1996. (V. 17.) AB hat., ABH 1996, 74, 80. Úgy is fogalmazhatnánk tehát, hogy a gyermek belátási képességének korlátozottsága megdönthetetlenül vélelmezett.

Olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia az államnak a gyermeket, amelyekkel kapcsolatban életkoránál – pontosabban az ez alapján feltételezett (testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi) érettségénél – fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.⁴ E kockázatalhárítás (kockázatminimalizálásra törekvés) részeként az állam köteles arra is, hogy legalább a nyilvánosság szférájában ne engedje meg, hogy a gyermek olyan tevékenységet folytasson vagy olyan ügyekben állást foglaljon, amelyekben a felelős álláspont kialakítására a fentiek szerint nem érett, noha a nyilvános állásfoglalás testi, szellemi és erkölcsi fejlődésére s későbbi sorsára meghatározó hatással lehet.

A 21/1996. (V. 17.) AB határozatban az AB – összhangban a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban foglaltakkal (ABH 1992, 167, 171.) – rámutatott arra, hogy konkrét körülményektől függ tehát, hogy „vítás” kérdésekben mennyire korlátozható a gyermek tájékozódási szabadsága és véleménynyilvánítása (ABH 1996, 74, 81.). A gyermeknek is szembesülnie kell azzal, hogy vannak kellemetlen, provokatív, ellenkezést kiváltó, sőt potenciálisan károsan befolyásoló jelenségek, meg kell tanulnia ezekhez viszonyulni, saját véleményt formálni, vitázni, meggyőződését vállalni akár a többséggel szemben stb. A hozzáférhetőség függhet például attól, hogy van-e lehetőség az ilyen hatásokat – akár iskolai oktatás keretében – összefüggésekbe illeszteni, más véleménnyel is ütköztetni.

E kockázatok nem lehet kizárólag valamely szaktudomány saját területére korlátozott értékelésére szorítkozva felmérni. Azt kell mérlegelni, hogy az az adott társadalmi körülmények között az érintett gyermekcsoport fejlődésére és jövőjére milyen hatással lehet.⁵ Művészetkritikus adhat egy műalkotásról egyértelműen pozitív esztétikai ítéletet, de ez még nem zárja ki a hozzáférés korlátozását, hiszen lehet, hogy a gyerek nem képes (kizárólag) esztétikai értékelésre, és a mű tényleges hatása veszályval járhat [21/1996 (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 81.]. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese – anélkül, hogy egy-egy adott műsorszám művészeti értékéről állást foglalt volna – több alkalommal felhívta az ORTT figyelmét arra, hogy az *alapjogok megsértését semleges vagy pozitív színben feltűntető műsorszám súlyos morális bizonytalanságot kelthet a kiskorúakban.*⁶ Amint arra rámutatott, az alapjogok kiüresítését eredményező vagy annak látszatát keltő műsorszámok ugyanilyen hatással vannak a gyermekekre. (A kiskorúak személyiségfejlődésére ezek a helyzetek sokkal károsabb hatással lehetnek, mint például egy élő adásban – eléggé el nem ítéhető módon – elhangzó trágárság.)⁷

⁴ Ezt szolgálja a magánjogban a cselekvőképesség kiskorúak életkora alapján történő kizárása vagy korlátozása is (Ptk. 12-13/B. §).

⁵ Az OBH 5910/2005. számú ügyben az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jogkörében eljárva az adatvédelmi biztos jelentésében rámutatott arra, hogy „önmagában egy műsorszám külföldi [korhatar-besorolása] meglehetősen komoly fenntartásokkal fogadható el a magyarországi besorolás indokaként. Amennyiben a műsorszolgáltató a klasszifikáció során, vagy az ORTT a műsorszám tartalmi vizsgálata során kizárólag, illetve elsősorban az alkotás külföldi korhatar besorolására alapozva hozza meg döntését, eljárása – éppen az országonként jelentősen eltérő szociális, kulturális és szocializációs háttér miatt – alkalmas lehet arra, hogy a gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggő visszásságot okozzon.”

⁶ Lásd hasonlóan OBH 2012/2003.; OBH 4811/2004.; OBH 6086/2004.; OBH 2915/2005.; OBH 2503/2006. számú jelentést.

⁷ OBH 2915/2005.

Mindezek mellett nem elegendő a gyermeket megvédeni a káros tartalmaktól, a védelemhez és gondoskodáshoz való jog biztosítása azt is megkívánja, hogy az alapjog kötelezettjei, vagyis a család, az állam és a társadalom – magától értetődően különböző mértékben és módon – kifejezetten segítsék elő a gyermek testi, szellemi és lelki fejlődését is. Ennek elmaradása esetén „beindulnak” a gyermeket védő, jellemzően állami mechanizmusok.

III.

1. Az Obtv. 18. § (10) bekezdése szerint a megkeresett szerv az országgyűlési biztos megkeresésének köteles eleget tenni. Megállapítottam, hogy önmagában az a tény, hogy egyes műsorszolgáltatók megkereséseimre, az általam – az Obtv. 18. § (10) bekezdésben foglaltaknak megfelelően – biztosított harminc napos határidőt jelentősen (kétszeresen) túllépve sem válaszoltak, a *jogállamiság elvével és az abból fakadó jogbiztonság követelményével összefüggő visszásságot okoztak.*

2. Jelen eljárásban nem vizsgáltam, hogy az egyes műsorszolgáltatók megfelelően tesznek-e eleget a műsorszámokra vonatkozó klasszifikációs kötelezettségüknek, vagyis azokat megfelelően sorolják-e a kiskorúak védelmére vonatkozó rendelkezések szerint kategóriákba. A műsorszolgáltató azzal, hogy az Rttv. 5/A.-5/E. §-ai szerint, bemutatása előtt megfelelően kategóriákba sorolja a műsorszámot, megóvja a gyermekeket a személyiségfejlődésükre káros tartalmaktól. Ezzel nem pusztán az Rttv.-t és a műsorszolgáltatási szerződés/Közszolgálati Műsorszolgáltatási Szabályzat (KMSZ.) megfelelő rendelkezéseit teljesíti, hanem – kifejezett prevenciós mechanizmusként – az Alkotmány 67. §-ából fakadóan a gyermeki jogok védelme tekintetében műsorszolgáltatási tevékenységének gyakorlása során – atipikus módon – alapjogvédelmet is ellát.

Indokolt rámutatni azonban a következőkre: a műsorszolgáltató pusztán a megfelelő klasszifikációval (“a megfelelő karika elhelyezésével”) még nem teljesíti az Rttv.-ben előírt kötelezettségét. Ahhoz ugyanis megfelelő számú, színvonalas gyermek- és ifjúsági műsort, valamint gyermekek és fiatalok számára is hasznos tartalmat kell sugározni. Képletesen és leegyszerűsítve: a gyermek fejlődése szempontjából elengedhetetlen ugyan, hogy a felnőttek megóvják őt a pornográf tartalmaktól, de az egészséges fejlődéshez nélkülözhetetlen, hogy életkorának megfelelő játékkal és mesével tegyenek testi és lelki fejlődésért. (Ennek mennyiségi és minőségi ellenőrzése elsősorban az ORTT feladata, amelynek erre irányuló eljárásai során egyaránt figyelemmel kell lennie az Rttv. szabályai mellett a műsorszolgáltatási szerződésre/KMSZ-re is!)

3. Vizsgálatom során – lévén vizsgálati lehetőségeim a műsorszolgáltatás terén meglehetősen korlátozottak, és így elsősorban a műsorszolgáltatók nyilatkozatára kellett hagyatkoznom – a gyermek- és ifjúsági műsorszámok aránya alapján, alapvető joggal összefüggő visszásságra utaló körülményt nem észleltem. Ki kell emelni, hogy – az állampolgári jogok országgyűlési biztos általános helyettesének (helyettes ombudsman) OBH 6033/2005. sz. jelentésével szemben – egyetlen műsorszolgáltató sem utalt arra, hogy bármely okból nem tudna a gyermekek-

nek szóló műsorok közzétételére vonatkozó kötelezettségének eleget tenni.⁸

4. Áttekintettem a műsorszolgáltatók műsorszerkezetét is, amelynek során megállapítottam, hogy a „szakmai szempontból legfontosabb” hétvégi időpontokban jelenleg sem biztosított, hogy valamennyi műsorszolgáltató gyermekek számára készített műsorszámokat tegyen közzé. Ennek eredményeként az adott műsorszolgáltató nem feltétlenül képes arra, hogy az Rttv.-ben és KMSZ-ben előírt kötelezettségét teljesítse, vagyis a gyermekműsorokat ténylegesen a gyermekekhez eljuttassa.

A jogalkotó, valamint az egyes állami szervek a Rttv.-ben, valamint a KMSZ-ben meglehetősen pontosan meghatározták, hogy mi módon kell(ene) a műsorszolgáltatóknak e kötelezettségét teljesítenie. Nem az a kulcskérdése, hogy tulajdonítható-e bármilyen kötelező erő az Alkotmány 16. §-ának, hanem az volt, hogy van-e alkotmányjogi relevanciája annak, ha egy szerv bármilyen okból nem valósítja meg a jogalkotó által „aprópenzre váltott” államcélakat, vagyis a megvalósítás mikéntjét részletező szabályokat – bármely okból – nem teljesíti.

Ezen kérdés tisztázásában pedig csaknem mellékes, hogy alapjog, vagy valamely államcél megvalósítására irányuló szabály, esetleg azokkal csak távoli kapcsolatban álló szabály teljesítése marad-e el: a végrehajtásra irányuló jogszabályban megállapított kötelezettség teljesítésének elmaradása objektíve alkalmas arra, hogy a *jogállamiság elvével, valamint az abból fakadó jogbiztonság követelményével, valamint – a jelen esetben, a gyermekműsorok szakmailag indokolttól eltérő bemutatásával – a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggő visszásság veszélyét idézze elő.*

5. A rendelkezésekre álló iratok alapján megállapítottam – és ebben saját tapasztalataim is megerősítettek – hogy az I. és II. kategóriába sorolás ténye pusztán azt jelenti, hogy a műsorszám mentes a gyermek személyiségfejlődésére káros hatást gyakorló tartalmaktól. Műfajukat, tartalmukat tekintve lehetnek a gyermekektől „idegenek”, ahol pl. felnőttek beszélgetnek a gyermekek számára nem pusztán érdektelen, de egyúttal értelmetlen témákról. (Amennyiben a gyermekek által megtekinthető műsorszámok egyúttal gyermek- és ifjúsági műsornak minősülnek, a gyermekműsorok aránya az említett 8-12%-ot lényegesen meghaladná.)

Fontosnak tartom, hogy a gyermekek életkoruknak, érettségüknek megfelelő műsorszámokkal, tartalmakkal találkozzanak médiahasználatuk során. Az Rttv. (nem beszélve a KMSZ) szabályainak következetes alkalmazásából – akár még kifejezett rendelkezés hiányában is – az is következne, hogy a gyermek- és ifjúsági műsorokat ténylegesen (de legalábbis reálisan) el kellene juttatni a címzettekhez. Ennek komoly akadálya, hogy sem a szülők, sem pedig a gyermekek nem vonhatnak le a műsorszám klasszifikációjából messzemenő következtetéseket. Így pedig legalábbis kétséges, hogy mennyiben lesznek ténylegessé az Rttv. gyermek- és ifjúsági műsorok szolgáltatására irányuló elő-

írásai. *Mindez pedig végső soron akár arra is alkalmas lehet, hogy a gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz való joggal összefüggő visszásság közvetlen veszélyét okozza. Úgy vélem, hogy a visszásság veszélyének megelőzése csak a műsorszolgáltatók aktív közreműködésével valósítható meg.*

6. A megkeresett műsorszolgáltatók egyike sem számolt be arról, hogy kifejezetten gyermeki jogi jogtudatosítást célzó műsorszámot mutatna be. Indokolt rámutatni, hogy az Alkotmánybíróság már a 11/1992. (III. 5.) AB határozatában rámutatott arra, hogy „Magyarország jogállammá minősítése ténymegállapítás és program egyszerre. A jogállam azáltal valósul meg, hogy az Alkotmány valóban és feltétlenül hatályosul. [...] Nemcsak a jogszabályoknak és az állami szervek működésének kell szigorúan összhangban lenniük az Alkotmánnyal, hanem az Alkotmány fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatnia az egész társadalmat. Ez a jog uralma, ezzel lesz az Alkotmány valóságossá.” Úgy vélem, nem lehet kétséges, hogy pl. az alapjogok – különösen pedig az egyenlő és mindenkit megillető emberi méltóság – feltétlen tiszteletben tartása, vagy éppen az alapjogok garanciáinak működése olyan kiemelkedő súlyú kérdések, amelyekre a gyermekek életkori sajátosságainak figyelembevételével, idejekorán elkezdett, a családon és az iskolán kívül is minden lehetséges kommunikációs csatornán végzett neveléssel és jogtudatosítással lehet csak a gyermekeket megfelelően felkészíteni.

A gyermekek alapjogi nevelésének és tudatosításának nem az az elsődleges és kizárólagos célja, hogy a gyermek tisztában legyen saját jogaival, bár – pl. jogérvényesítése során – ennek garanciális jelentősége sem vitatható el. Megjegyzem azonban, hogy – és a külföldi példák is ezt támasztják alá – a gyermeki jogokkal kapcsolatos jogtudatosítás hatékony eszközei lehetnek a különféle audio-vizuális alkotások, amelynek kiváló közvetítői lehetnek a műsorszolgáltatók.⁹

A Magyar Köztársaság nemzetközi szerződésben vállalta a gyermek oktatása során – egyebek mellett –, hogy a gyermek tudatába kell vénsni az emberi jogok és az alapvető szabadságok, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányában elfogadott elvek tiszteletben tartását; a gyermek tudatába kell vénsni a szülei, személyazonossága, nyelve és kulturális értékei iránti tiszteletet, valamint annak az országnak, amelyben él, továbbá esetleges származási országának a nemzeti értékei iránti és a sajátjától különböző kultúrák iránti tiszteletet; fel kell készíteni a gyermeket arra, hogy a megértés, a béke, a türelem, a nemek közti egyenlőség, valamennyi nép, nemzetiségi, nemzeti és vallási csoport és az öslakosok közötti barátság szellemében tudja vállalni a szabad társadalomban az étellel járó mindenfajta felelőséget.

Mindannyiunkat aggodalommal töltönek el a gyermekekről szóló külföldi és hazai hírek, amelyek arra engednek következtetni, hogy a gyermekek körében nem általános az alapjogok feltétlen tisztelete. Úgy vélem, hogy közép- és hosszabb távon az alapjogi jogtudatosítás nyilvánvaló eredményeket érhet

⁸ OBH 6033/2005. sz. jelentés III. pont. „Az MTV Rt. elnöke [...] válaszában maga is elismerte, hogy – elsősorban az elégtelen költségvetési források miatt – a KMSZ I. 9. a) pontjában foglalt kötelezettségét nem teljesíti, a „szakmai szempontból legfontosabb” hétvégi időpontokban nem tud gyermek- és ifjúsági műsorokat közzétenni.”

⁹ http://www.unicef.org/videoaudio/video_top_cartoons.html

el e jelenségek visszaszorítása érdekében végzett munka részeként is.

Ennek során – függetlenül attól, hogy az Rttv., a műsorszolgáltatási szerződés, vagy KMSZ milyen részletességgel „váltja aprópénzre” e feladatot – már csak az Alkotmány 67. § (1) bekezdésében biztosított, a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga miatt is mindenkinek, így valamennyi magyarországi műsorszolgáltató feladatának a gyermekek jogtudatosításában való aktív és felelősségteljes részvételnek kell lennie. *Ennek elmaradása azonban – amellett, hogy az állam nem képes objektív intézményvédelmi kötelezettségét teljesíteni – a jogállamiság elvéből fakadó jogbiztonság követelményével összefüggésben okoz visszásságot, egyúttal állandósítja a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggő visszásság veszélyét is.*

Megjegyzem, hogy az ilyen műsorok gyártása általában költséges, és jellegéből adódóan támogatás nélkül nem is nagyon kivitelezhető.

■ INTÉZKEDÉSEIM

A jelentésemben feltárt, alkotmányos joggal összefüggő visszásság orvoslása, jövőbeni megszüntetése és megelőzése érdekében,

1. az Obtv. 21. §-a alapján *felkérem* az ORTT-t, úgy is, mint a Műsorszolgáltatási Alap kezelőjét, hogy vizsgálja meg, miként lenne biztosítható, hogy a műsorszolgáltatók a gyermeki jogokat ismertető műsorszámokat gyártsanak és tegyenek közzé.

2. az Obtv. 21. §-a alapján társadalmi felelősségvállalásukban – egyúttal a nyilvánosság erejében – bízva, felkérem a hazai műsorszolgáltatókat, hogy

a) vizsgálják meg annak lehetőségét, hogy a műsor-előzetesek, valamint a műsorszám bemutatása során a nézők, illetve hallgatók figyelmét a kifejezetten gyermekeknek szánt műsorokra megfelelően felhívják.

b) vizsgálják meg a gyermeki jogok jelenleginél magasabb színvonalon megvalósuló tudatosításának lehetséges alternatíváit.

3. az Obtv. 25. §-a alapján a helyettes ombudsman OBH 6033/2005. sz. jelentésében javasolta az Országgyűlésnek, hogy vizsgálja felül a közszolgálati műsorszolgáltatók finanszírozásának rendszerét annak érdekében, hogy azok maradéktalanul el láthassák törvényi kötelezettségüket. Figyelemmel arra, hogy az elmúlt időben e tekintetben változás nem történt, a korábbi javaslatot megerősítem és változatlanul fenntartom.

Dr. Szabó Máté

Gyerekjogi projekt 2008.

A gyermekek jogainak védelme az ombudsman különösen fontos feladatai közé tartozik. Ezért az országgyűlési biztos valamennyi olyan panaszt, amelyet gyermek küldött neki, kiemelt figyelemmel vizsgál meg. Ugyanígy, ha az újságokban, televízióban olyan hírt olvas, hall, amely a gyermekek érdekeit vagy jogait érinti, a kérdést – hivatalból indított vizsgálat kertében – hangsúlyos odafigyeléssel járja körül.

A jogsérelmek kivizsgálása azonban a biztos szerint nem nyújt elegendő jogvédelmet a gyermekek számára. Az lenne a legjobb, ha a sérelmek be sem következnenek, tehát nem orvosolni kellene, hanem meg lehetne előzni azokat. Az ombudsman meggyőződése, hogy az emberek jogait a leghatékonyabban úgy lehet megvédeni, ha a jogalanyok – a gyermekjogok esetén tehát a gyerekek – jól ismerik azokat. A gyermek olyan különleges személy, akinek érdekei mindenek felett állnak, ezért fontos az is, hogy jogait ne csak maguk a gyerekek, de szüleik, tanáraik, és a velük kapcsolatba kerülő valamennyi felnőtt megismerje. Ennek érdekében az ombudsman a gyermekekkel foglalkozó szakemberek széles körének részvételével a témával foglalkozó találkozókat, műhelyvitákat, konferenciákat szervez, a gyerekek számára pedig létrehozott egy interaktív honlapot. Mivel a Gyerekjogi projekt legfontosabb eleme az, hogy valóban a gyerekeket érintő problémákkal foglalkozzon, a panaszokat vagy kérdéseket közvetlenül el lehet küldeni. Kérdéseinkre Dr. Szabó Máté, az állampolgári jogok országgyűlési biztosja válaszolt.

Gy.É.: *Hazánkban nincsen önálló gyermekügyi ombudsman, noha a politika többször is nekifutott az intézmény létrehozásának. A Biztos úr eddigi tevékenységéből markánsan kirajzolódik e terület – a gyermekügyek, gyermekvédelem – fontossága, önálló projekt is indult, ami, hogy úgy mondjam, szokatlan a korábbiakhoz, az elődök gyakorlatához képest. Mi a célja ezzel?*

Sz.M.: *Valóban szükség volna nálunk is önálló parlamenti biztosra a gyermeki jogok védelmére. Több jelentős nemzetközi szervezet ajánlása mellett azt lehet elmondani, hogy minden stabil*

nyugati demokráciában van ilyen, a posztkommunista országok közül egy-kettő rendelkezik már vele. Indoka az, hogy az egyre kevesebb gyermek fokozottabb védelmet igényel. Jelenleg a kb. 30 munkatársból kis létszámú osztály foglalkozik vele, ha viszont volna önálló gyermekjogi biztos, a teljes munkatársi gárda ennek szentelhetné figyelmét. De nemcsak jogi szempontokat kellene érvényesítenie, hanem foglalkoztathatna sok pedagógust, pszichológust, szociális munkást, önkénteseket is. Egy ilyen gárdával kivitelezhető lenne a gyermekek megszólítása országsszerte a gyermek- és oktatási intézményekben.